

INNHold

Bergen og bergenserne	6
Vikingtidens Bergen	8
Tørrfiskbyen	11
Hanseater og andre innvandrere	16
Bergenseren	19
Buekorpene – byens marsjerende unge	24
Brannene – byens svøpe	26
Bryggen og hansatiden	28
Sjøfartsbyen	35
Dansketid og svensketid	38
Bygninger og museer	43
Håkonshallen	44
Rosenkrantzårnet	46
Korskirken	49
Mariakirken	49
Domkirken	50
To trekirker : Fantoft stavkirke og St. Jørgen	53
Bergen Museum	54
Bryggens museum	56
Det Hanseatiske Museum	56
Gamle Bergen	58
Kunstmuseene	60
Kulturbyen Bergen	65
Kulturbyen i dag	75
Opp på Fløien, ned i byen	79
Utsikt fra Fløien	80
Langs byens akse	86
To korte vandring	93
Første vandring	93
Andre vandring	94
Litteraturliste	96

Foto: Robin Strand, s. 4, 7, 10, 14, 22, 25, 30, 33, 34, 36, 40, 48, 52, 57, 59,
60, 62, 64, 66, 69, 70, 74, 77, 78, 80, 82, 84, 86, 89, 90, 92, 95
Chris Kyllingmark s. 8, Knud Knudsen s. 12, 46, Knut Strand s. 15, 21, 94,
Helge Sunde s. 32, Arne Nilsen s. 43, Oddleiv Apneseth s. 44, 53
Helge Hansen s. 75, Håvard Bjelland s. 76, Universitetet i Bergen,
Billedsamlingen s. 26, 28, 39, 73, Hansa s. 17, Bergen Kommune s. 20
Kirsten Hetland s. 18, Arne Barlindhaug Ellingsen s. 35, 42, 51, 68,
Magnus Vabø s. 54, Teaterarkivet, UiB s. 72

Omslagsfoto: Robin Strand
Baksidefoto: Robin Strand

Grafisk formgjeving: Silje Nes/Arne Barlindhaug Ellingsen
Trykt i Kaunas, Litauen

© SKALD AS 2007

Tlf. 57 65 41 55
e-post: forlag@skald.no
www.skald.no

ISBN 978-82-7959-100-9 (norsk utgåve)
ISBN 978-827959-088-0 (English edition)
ISBN 978-82-7959-104-7 (Deutsche Ausgabe)

BERGEN OG BERGENSERNE

Bergen er Norges vakreste by. Den ligger ved kysten, ved foten av fjell, skjermet mot havet av store øyer. Innerst i havnen Vågen drives det handel på byens gamle, berømte markeds plass Fisketorget. Langs kaiene ligger kafeene tett. En unik samling trebygninger, Bryggen, speiler sine fargerike gavler i havnebassenget. Bryggens arkitektur har vært uendret gjennom hundrevis av år, og den er vernet av UNESCO.

Bergen er først og fremst trebyen, en av de best bevarte i Europa. Bratte brosteinssmug og trange trappegater snor seg mellom gamle, hvitmalte trehus. Oppe i fjellsidene klorer villaer og boligblokker seg fast på kanten av stup. Mellom dem, på bratte skinner, ruller en blå vogn mot sitt endestopp på fjellet Fløyen. Halvveis på sin ferd passerer den sin røde tvillingbror, som er på vei ned. Litt senere møtes de på ny. Da er den blå på vei opp igjen, og fra Fløyen er utsikten fenomenal.

For Bergen er en perle av en by, med en storartet beliggenhet, et blomstrende og moderne forretnings- og kulturliv, og en helt spesiell historie. Og vi som lever og bor her, viser stolt frem byen vår til andre.

Bergen ligger på 60 grader 23 minutter og 36 sekunder nordlig bredde og 5 grader 23 minutter og 18 sekunder østlig lengde. Dette er beliggenheten til spiret på byens domkirke.

Bryggen en vinterdag.

BERGENSEREN

Dikteren Ludvig Holberg, født i Bergen, skrev i 1737 at byen var «omtrent slik som Noas ark, et samlingssted for alle levende vesener. Dit kommer strømmende, som var det til et felles fedreland, ikke bare folk fra omegnen, men også fra fjerne egner».

Den store innvandringen fra og handelen med Europa, ga Bergen et sterkt urbant preg. Innbyggerne var bymennesker og europeere. I lang tid hadde tyskerne sine egne boligstrøk og sin egen væremåte. Det samme hadde hollenderne, engelskmennene og skottene. Etter hvert blandet de seg, giftet seg med hverandre, men først da innvandringen til Bergen fra utlandet avtok på slutten av 1700-tallet, oppsto BERGENSEREN. Før den tid var byen splittet i forskjellige kulturer – i språk, nasjonaliteter og skikker. Ifølge en historiker fra det 19. århundret ble da også bergenserene en «som i sprog, sæder og lynne bar tydelige mærker efter den fremmede afstamning».

Det er selvfølgelig vanskelig å snakke om en hel bybefolknings lynne, men skal vi tro andre, er bergenserne lite beskjedne og sjelden tause. De er kjent både for sin kvikke replikk, sitt uopphørlige tyt og sine lange, pompøse taler. De elsker med andre ord å snakke, og de snakker høyt. Hvorfor? Antakelig har det noe med den utenlandske påvirkningen å gjøre, med hansatiden eller de driftige menneskene som invaderte byen fra kontinentet og for all fremtid kom til å prege den. Nordmenn flest er relativt lavmælte, bergenserne er, som sine europeiske aner, mer høylydte. Sikkert er det at byen hadde mange språk som kjempet om oppmerksomheten. Kanskje kan bergensernes lett hørbare stemmers historie også føres tilbake til de dager da Fisketorget var det sentrale møtestedet for byens innbyggere, til tiden da kjøpslåing og pruting var en obligatorisk del av selve torghandelen. For Bergen har opp gjennom historien vært en svært støyende by. Vogners skramlet gjennom gatene, tønner med sild og klippfisk ble trillet langs kaiene. Det knirket i vippebommer og tunge hiv når jekter og utenlandske koffardiskip ble losset og lastet. Siden overtok heisekranene for vippebommene og lastebilene for vognene. I en periode skramlet også trikkene gjennom byens sentrum. De bråket ikke mindre. Skulle et menneske bli hørt i all denne støyen, måtte det heve stemmen.

«Ingenting,» sa forfatteren Jakob Sande (som ikke var fra Bergen), «ingenting er så stille som en død bergenser».

Kjuagutter i kunstneren Audun Hellands strek.

Bergenserne er viden kjent for sin patriotisme, ja, noen vil hevde sin snevre lokalsjåvinisme. «Eg e ikkje fra Norge, eg e fra Bergen,» er et klassisk bergensk utsagn.

Bergenserne sier det riktignok med et smil, for de kjemper ikke for en egen nasjonalstat, de føler seg bare spesielle. De har sitt eget flagg ved siden av det norske og sin egen bysang: Bergenssangen. Den avsynger de alltid stående og langt oftere enn Norges nasjonalsang. Og som et tilsynelatende paradoks til dette: Ikke noe sted i Norge feires 17. mai med slik bravur og stas som i Bergen. Nasjonaldagens opptog er en storslagen blanding av stilfulle parader og elleville karnevalsølver. Også da inngår Bergenssangen som en naturlig del av feiringen. Her i byen er det ingen som ser noe underlig i det. Sangen ble for øvrig skrevet av en innflyttet biskop fra Trøndelag i 1791, og den heter egentlig «Udsigter fra Ulriken». For også det er et særtrekk ved Bergen at byen raskt gjør sine innflyttere til bergensere, og innflyttere lar seg villig assimilere. Det å være bergenser er egentlig ikke et spørsmål om aner og gener, det er et holdningsspørsmål. Den som selv sier han er bergenser, han er bergenser.

Ingenting er så typisk bergensk som «kjuagutten», bergensernes fellesbetegnelse på byens rappkjeftete gategutter. Å bli omtalt som kjuagutt er her i byen den største av alle hedersbetegnelser. Den brukes

BERGENS BYVÅPEN

Bergens byvåpen er en nyere versjon av byens gamle segl som nevnes første gang i 1293. Bergen var den første norske byen med eget segl. I dag brukes byvåpenet på kommunale brev og dokumenter og i byens flagg. Det er sirkelrundt med rød bunn og gull ramme. Inne i sirkelskiven er det en tretårnet borg i sølv over syv høydedrag i gull. Bergen ligger som kjent mellom syv fjell.

⇒ Hurra for 17. mai!

⇒⇒ Byen ligger ved kysten, ved foten av fjell, skjernet mot havet av store øyer.

BYGNINGER OG MUSEER

Sverresborg ligger høyt og kneisende mellom Bergenhus festning og Skuteviken, en bydel med gamle, vakre trehus. Festningen ble anlagt av kong Sverre Sigurdsson i 1185. Sverre er en av Norges mest berømte og omskrevne konger. I 1198 ble han jaget på flukt av sine motstandere, som ødela festningen. Den ble imidlertid bygget opp igjen. Kong Sverre døde i Bergen i 1202. Han var en av de mange kongene som ble begravet i Kristkirken, byens første domkirke. Den sto på Holmen, der det i dag er reist en statue av Bergens skytshelgen, Sta. Sunniva. Kristkirken ble revet i 1531 av den danske lensherren Eske Bilde, og levningene av kongene forsvant. Eske Bilde var ingen god mann for Bergen – han sto også bak rivingen av Apostelkirken i 1529. Sverresborg er i dag åpen for publikum.

I tillegg til Bergenhus og Sverresborg finnes det en tredje festning ved Bergen havn, Fredriksberg. Den ble bygget fordi man etter slaget på Bergen Våg i 1665 besluttet at det også burde ligge et festningsanlegg på vestsiden av Vågen. Fredriksberg har aldri vært involvert i krigsinnsett, og i mange år tjente den som hovedkvarter for byens brannvakt. I dag blir den brukt som ekserserplass for et av byens buekorps, Nordnæs Bataillon.

Sverresborg.

↻ Utsikt fra Bergenhus. I forgrunnen til høyre: Mariakirkens tvillingtårn. Til venstre: Brannstasjonen på Skansen. I bakgrunnen Ulriken.

Håkonshallen og Rosenkrantzårnet.

HÅKONSHALLEN

Kong Håkon IV Håkonsson var konge i Norge fra 1217 til 1273. Han ble kronet av kardinal Vilhelm av Sabina i 1247. På den tiden fantes det to haller på Holmen. De var begge for små til kroningsfesten, som derfor ble holdt i et stort naust. Det regnet i Bergen, den gang som nå, og under festen høyljet det ned. Nausttaket lakk, plassen utenfor ble sølete og fæl, og behovet for en skikkelig steinhall med brolagt gårdsplass var åpenbar. Samme år satte kongen derfor i gang byggingen av Håkonshallen. Den sto ferdig i 1260.

Hallen er reist i gråstein med utsmykningsdetaljer i kleberstein. Håkon Håkonsson hadde nær kontakt med kong Henrik III av England, og hallen er inspirert av engelske og skotske byggverk av samme type.

I middelalderen fant en rekke høytidelige handlinger sted i hallen. Håkon Håkonsson holdt for eksempel bryllup der for sin sønn Magnus Lagabøter og danske prinsesse Ingeborg i 1261. Siden ble også sønnen til Magnus, Eirik, viet der til den skotske prinsessen Margrete, datter av kong Alexander III.

På 1600-tallet hadde Håkonshallen forfalt, dens storhet ble glemt og etter hvert ble den brukt som kornmagasin. Men nasjonalromantikken store, norske maler I.C. Dahl (1788–1857) skjønte hvilken skatt den forfalle hallen egentlig var og tok initiativet til restaurering.

Under 2. verdenskrig, i 1944, eksploderte et fullstet ammunisjons-

skip i tysk tjeneste ved kaien ved Holmen. Mye av bebyggelsen rundt havnen fikk store skader, deriblant Håkonshallen. Etter krigen ble restaureringsarbeidet gjenopptatt, og hallen sto ferdig gjenoppbygget i 1961. Takformen er den samme som på den eldste avbildningen av Bergen by, det såkalte Scholeussticket fra 1580. Billedkunstneren Sigrun Berg har laget den store vevnaden «Primstaven» som henger langs østveggen i selve hallen. En primstav er en gammel kalender med tegn som markerer merkedager.

I Håkonshallen holdes det nå konserter under de årlige Festspillene i Bergen.

HISTORIEN OM SKOTTEFRUEN

Anna Rustung, eller Skottefruen som hun siden ble kalt, var datter av en norsk admiral og kaperkaptein. Som ung kvinne møtte hun den skotske jarlen av Bothwell i København. Hun forelsket seg, og de ble forlovet. Bryllup ble planlagt, og Anna Rustung brakte med seg en stor medgift. Paret dro sammen til Holland. Derfra stakk jarlen av med hele medgiften, dro hjem til Skottland og giftet seg med en annen kvinne.

I Skottland kom han etter hvert i vanskeligheter. Han ble anklaget for delaktighet i mordet på Maria Stuarts ektefelle. Det at han fikk sitt eget ekteskap erklært ugyldig, og like etter giftet seg med Maria Stuart, gjorde ikke mistanken mindre. Fiendene hans ble mange, og jarlen bestemte seg for å flykte mot Danmark-Norge. Ved Karmøy sør for Bergen ble skipet hans oppbrakt av et norsk-dansk krigsfartøy. Han fortalte hvem han var, men ble ikke trodd. Han ble eskortert til Bergen og fikk oppholde seg i Rosenkrantzårnet hos lensherre Erik Rosenkrantz mens saken hans ble utredet.

Det var da han møtte sin nemesis. For Anna Rustung fikk høre hvor jarlen av Bothwell befant seg. Hun hadde mektige venner, fikk ham anklaget for tyveri av medgift og brudd på løfte om ekteskap. Saken ble stor og omfattende, mordanklagene og flukten fra Skottland ble dradd inn, og jarlen av Bothwell ble dømt. Fra Bergen ble han fraktet til Danmark og satt i fengsel, der han døde sinnssyk og innestengt på Dragsholm slott.

Anna Rustung hadde fått sin hevn, men lykkelig ble hun aldri. Mange sier at hun går igjen i Rosenkrantzårnet der hun så jarlen av Bothwell for siste gang. Nattetid vandrer gjenferdet hennes hvileløst omkring, og hun er flere ganger blitt sett i et av vinduene.

Lille Lungegårdsvann med Lysverket i bakgrunnen.

KUNSTMUSEENE

Vestlandske Kunstindustrimuseum holder til i «Permanenten», en monumental bygning fra 1896. Arkitekt var Henry Bucher. Museet ligger vakkert til ved Byparken. På fronten er der en skulptur av maleren I.C. Dahl, laget av Ambrosia Tønnesen.

Museets samlinger omfatter blant annet gammelt sølvsmedarbeid, prydgjenstander og tekstiler, og her er en stor og verdifull samling etter bergenseren og generalen J.W. Munthe. Hans liv var mangslungent og underlig, og fra Kina sendte han en mengde gjenstander til Bergen på begynnelsen av 1900-tallet. Unik blant museets utstillingsobjekter er Ole Bulls Gasparo da Salo-fiolin fra 1562.

Rett bortenfor, ved Lille Lungegårdsvann, står fire bygninger som alle inneholder kunstgallerier. Tre av dem utgjør i dag Bergens Kunstmuseum og rommer byens permanente kunstutstillinger. I mai blomstrer de japanske kirsebærtrærne rundt Lille Lungegårdsvann, deretter rhododendronene og rosene, og den fargerike floraen gjør kunstmuseenes omgivelser til en attraksjon i seg selv. De fire bygningene gir et ulikeartet, men harmonisk inntrykk av knappe hundre års arkitektur for denne type bygg.

Stenersensamlingen ble gitt som gave til Bergen by fra kunstmuseen Rolf Stenersen. Arkitekt var Sverre Lied. Opprinnelig inneholdt samlin-

RHODODENDRON-BYEN

Regnet har på sett og vis vært en velsignelse for byen, for i sommerhalvåret blomstrer det i parker og hager. På bildet ser vi en av byens mange praktfulle rhododendroner ved Lille Lungegårdsvann. For entusiaster anbefales en tur i Muséhagen og til Arboretet på Milde et par mil sør for sentrum.

gen samtidskunst og viktige kunstverk fra 1900-tallet. Fra 2003 ble en stor del av bildene fra Stenersensamlingen overført til Lysverket, og i dag har Stenersensamlingen i hovedsak temporære utstillinger.

Rasmus Meyers samlinger var også i sin tid en testamentarisk gave, gitt til Bergen Kommune i 1916 av arvingene etter kunstsamleren Rasmus Meyer. Bygningen ble oppført i 1924, tegnet av arkitekt Ole Landmark. Samlingene inneholder både viktige kunstverk fra norsk kunsthistorie, blant annet betydelige malerier av I.C. Dahl, og en samling av Edvard Munchs verker. Rasmus Meyers samlinger inneholder også historiske møbler og innredninger som er tatt vare på fra gamle bergenske hus. En spesiell attraksjon er et rokokkværelse dekorert av maleren Mathias Blumenthal (1719–1763).

Lysverket er et funksisbygg fra 1939, tegnet av arkitektene Fredrik Arnesen og Arthur Darre Kaarbø. Bygningen var, som navnet forteller, tidligere administrasjonsbygning for Bergen Lysverket. I dag inneholder bygget bredt sammensatte historiske utstillinger med norske og utenlandske kunstnere. Stor plass og oppmerksomhet er viet I.C. Dahl og hans elever. Norsk samtidskunst utgjør et betydelig innslag.

Mellom Stenersensamlingen og Rasmus Meyers Samlinger ligger så Bergen Kunsthall med stadig nye utstillinger av norske og utenlandske nåtidskunstnere. I bygningen ligger også kafeen og baren Landmark, et møtested for det nye og eksperimentelle.

KULTURBYEN BERGEN

Kunsten har stått sterkt mellom de syv fjell. Noen av de eldste eksemplene på skandinavisk diktning finnes på runepinnene fra Bryggen. I byen ble det i middelalderen snakket flere språk, og ved bergenske skrivebord ble utenlandske verker oversatt til norsk.

Det største norske verket fra tidlig middelalder, «Kongespeilet», ble skrevet i Bergen mellom 1196 og 1260. Det har form som en samtale mellom far og sønn. Sønnen spør, og faren gir svar, og «Kongespeilet» gir råd på ulike områder, også om høvisk adferd for den som skal utenlands.

Fra 1500-tallet vokste den bergenske litteraturen frem. Absalon Pedersøn Beyers flotte skildringer av sin samtids by er blitt et viktig historisk kildemateriale.

På 1600-tallet fikk den rene, skjønnlitterære prosaen sitt gjennombrudd, og Dorothe Engelbrechtsdatter (1634–1716) var den første kvinnelige, norske forfatter som kunne leve av sin diktning.

Den fremste bergenser i litteraturen, kanskje til alle tider, er komedieforfatteren Ludvig Holberg (1684–1759). Han vokste opp i en tid da Bergen var preget av innvandring fra hele Nord-Europa, og han skrev frodig om barndomsbyens folkeliv i «Den berømmelige Norske Handelstad Bergens Beskrivelse». Holberg var elev ved Bergen katedralskole. Der kom han i kontakt med scenekunsten som aktør i skolens tradisjonelle dramaoppsetninger. 20 år gammel forlot han Bergen, bosatte seg i København og vendte aldri tilbake, men hans komedier har vært spilt utallige ganger på byens scener. Forfatteren skrev også historiske og filosofiske verker og romanen «Niels Klims reise til den underjordiske verden». Hovedpersonen faller ned i en kjent hule i Bergen, Mareminhollet, og

Fra festivalbyen Bergen en solskinnssdag i mai.